

Other Manuscripts
Manu 18

मा. ३. श्रीगणेशायनमः ॥ अथोपनयनम् ॥ ॥ तत्र शुद्धसमये रविशुक्लचंद्रतारादिशुद्धौ जन्मतोगर्भाष्टमेऽष्टेवानुकूल्येषां
 १। दशसंवत्सराभ्यन्तरे ब्रह्मवर्चसकामस्य पंचमेष्युदगयन आपूर्यमाणपक्षे नृध्यायषष्ठीरिक्ताद्यनिरिक्तनिधौ रवि
 गुरुशुक्रान्यतमवारे मध्याह्नादूर्वाक् कुमारपित्राभ्युदयिके कृते नदभावे आचार्येणैव कृते ब्राह्मणान्माणावकंच भो
 जयित्वा सशिरवकृतसौरं स्नानं नंतरं यथाशक्तपलंकृत्वा बहिःशालायां नृषकेशशर्करादिशून्यपरिष्कृतभूमौ आचार्यो
 ग्निस्थापनं कुर्यात् ॥ तत्र हस्तमात्रपरिमितचतुरस्रभूमिकुशकरणकसमूहनानंतरं गोमयोदकेनोपलिप्य सुवमू
 लेन प्रागग्रप्रादेशमात्रमुत्तरांतरक्रमेण त्रिरुत्तरिख्यउत्तरखनक्रमेणाः नामिकां गुष्ठाभ्यां मृदमुद्गत्य जलेनाभ्युक्ष्य
 ॥ नवीनकांस्यपात्रेणाग्निमानीय स्वाभिमुखं निदध्यात् ततः कुमारमाचार्यः शिष्यद्वाराग्नेः पश्चादक्षिणपार्श्वेऽव
 स्थापयति ततः कुमारं वहांजलिं संबोधयति ॐ ब्रह्मचर्यमागामिति ब्रूहि इति प्रैषानंतरं ॐ ब्रह्मचर्यमागामि
 तिकुमार आह ततः ॐ ब्रह्मचार्यसानीति ब्रूहीत्याचार्येणोक्ते ॐ ब्रह्मचार्यसानीतिकुमार आह अथ माणावक
 माचार्यो वासः परिधापयति तत्र आचार्यपठनो यो मंत्रः येनेन्द्रायेति मंत्रस्य वामदेव ऋषिः बृहती छंदः बृहस्पतिर्देवता
 वासः परिधाने विनियोगः ॥ ॐ येनेन्द्राय बृहस्पतिर्वासः पर्यदधादमृतं ॥ तेन त्वापरिदधास्यायुषे दीर्घायुत्वाय बलाय

वर्चसे ॥ ततो माणवकस्य द्विराचमनम् ॥ अथ माणवकस्य वेष्टनत्रयेण तत्प्रवरग्रंथिनां मेखलामाचार्यो बध्नाति ॥ तत्र
 माणवकपठनीयो मंत्रः ॥ इयंदुरुक्तमिति मंत्रस्य वामदेव ऋषिः ॥ त्रिष्टुप् छंदः मेखलादेवता मेखलाबंधने विनि
 योगः ॥ इयंदुरुक्तं परिबाधमाना वर्णपवित्रं पुनर्तीम आगात् ॥ प्राणापानाभ्यां बलमादधाना स्वसा देवी सुभगामेख
 लेयं ॐ युवासुवासाः परिवीन आगात् स उभेयान् भवति जायमानः ॥ तं धीरासः कवय उन्नयंति स्वाध्यामनसा देवयं
 त इति वा ॥ तत आचाराद्यज्ञोपवीतसहितं भांडाष्टतयं ब्राह्मणेभ्यो दत्त्वा ॥ तत्सदद्यामुकगोत्रः स्वकीयोपनयनकर्मवि
 षयकसत्संस्कारप्राप्त्यर्थं इदं भांडाष्टतयं स यज्ञोपवीतं सदक्षिणं यथानामेति ॥ ततो यज्ञोपवीतं परिदधाति माणव
 कः ॐ यज्ञोपवीतमिति मंत्रस्य परमेष्ठी ऋषिर्लिङ्गोक्ता देवता त्रिष्टुप् छंदो यज्ञोपवीतपरिधाने विनियोगः ॥ ॐ यज्ञो
 पवीतं परमं पवित्रं प्रजापतेर्यत्सहजं पुरस्तात् ॥ आयुष्यमग्न्यं प्रति मुंच शुभ्रं यज्ञोपवीतं बलमस्तु तेजः ॥ ॐ यज्ञोपवीतं
 मस्य यज्ञस्य त्वायज्ञोपवीतेनोपनयामि ॥ इति मंत्रेण ॥ तत एणेयमजिनं तूष्णीं परिधत्ते ॥ मित्रस्य त्वेति मंत्रेण वा ॥
 मित्रस्य त्वेति मंत्रस्य परमेष्ठी ऋषिः ॥ त्रिष्टुप् छंदः लिङ्गोक्ता देवता अजिनधारणे विनियोगः ॥ ॐ मित्रस्य च सुधरं बली
 यस्तेजो यशस्वि स्थविरः समिद्धं ॥ अनाहं न स्पंवसनं जरिष्णुः परीदं वाज्यजिनं दधेहमिति मंत्रेण ॥ ततो माणवककेश

मा-३ परिमितपालाशदंडमाचार्यः॥ तूष्णीं तस्मै प्रयच्छति॥ तंच यो मे दंड इति प्रजापतिर्ऋषिर्देवता यजुर्देवग्रहणे विनि प्रयो.
 २। योगः॥ ॐ यो मे दंडः पशुपतैर्हाय सोधिभूभ्यां॥ तमहंपुनराददे आयुषे ब्रह्मणे ब्रह्मवर्चसाय इति मंत्रेण माणवको.
 गृण्हाति॥ तत आचार्यो वारिणा स्वमंजलिं पूरयित्वा॥ कुमारस्यांजलिं ते नैवांजलिं जलेन पूरयति॥ आपो हि षेति ऋच.
 स्पृसिंधुहीय ऋषिः॥ गायत्री छंदः आपो देवता उदकसे के विनियोगः॥ आपो हि षामयो भुवस्तान ऊर्जे दधातन॥ महेरणाय च
 क्षुसे॥ ॐ यो वः शिवतमोरसस्तस्य भाजयते हनः॥ उशतीरिव मातरः ॐ तस्माः अरंगमामवो यस्य क्षयाय जिन्वथ॥ आपो
 जनयथा च नः॥ इति ऋग्भिः॥ ततः सूर्यमुदीक्ष्येति आचार्यप्रेषानंतरं॥ तच्च क्षुरिति मंत्रस्य दध्यगा अथर्वण ऋषिः॥
 पुर उष्णिक् छंदः॥ सूर्यो देवता॥ सूर्यावेक्षणो विनियोगः॥ ॐ तच्च क्षुर्देवहितं पुरस्ताच्छुक्रमुच्चरत्॥ पश्येमशरदः शतं
 जीवेमशरदः शतं शृणुयामशरदः शतं प्रब्रूयामशरदः शतं मदीनाः स्यामशरदः शतं भूयश्च शरदः शतात् इत्यनेनादित्यं
 पश्यति॥ अथ कुमारस्य दक्षिणां संसृज्य दयं दक्षिणहस्तेन स्पृशत्याचार्यः॥ मम व्रत इति मंत्रस्य प्रजापतिर्ऋषिः त्रिष्टुप् छं-
 दः बृहस्पतिर्देवता हृदया लंभने विनियोगः॥ ॐ मम व्रते ते हृदयं दधामि॥ मम चित्तमनुचितं ते अस्तु॥ मम वाचमेकमना राम
 जुषस्व बृहस्पतिस्त्वानियुनक्तुमहं इति मंत्रेण॥ ततः कुमारस्य दक्षिणहस्तं गृहीत्वा तं पृच्छति॥ कौनामासि॥ श्रीअमुक २

शर्माहं भोः इतिकुमारआह॥ कस्यब्रह्मचार्यसीत्याचार्यः भवतइतिकुमारआह॥ पुनराचार्योभाषते॥ ॐ इंद्रस्यब्रह्मचार्य
 स्यग्निराचार्यस्तवाहमाचार्यः श्रीअमुकशर्मन्॥ अथमाणवकंब्रह्मजलिंपूर्वादिदिक्षुप्रदक्षिणमुपस्थानंकारयति॥ अथा
 चार्योमाणवकं॥ भूतेभ्यःपरिददाति॥ तत्रआचार्यस्यमंत्रपाठः॥ प्रजापतयेत्वेत्यादीनांप्रजापतिर्ऋषिः यजुश्छंदः लिंगो
 क्तादेवता॥ बहुरक्षणेविनियोगः॥ ॐ प्रजापतयेत्वापरिददामीतिप्राच्यां॥ ॐ देवायत्वासवित्रेपरिददामिइतिदक्षिणस्यां
 ॥ ॐ अद्वास्त्यौषधीभ्यःपरिददामिइतिप्रतीच्यां॥ ॐ द्यावापृथिवीभ्यांत्वापरिददामिइतिउदीच्यां॥ ॐ विश्वेभ्यस्त्वादेवे
 भ्यःपरिददामिइत्यधः॥ ॐ सर्वेभ्यस्त्वाभूतेभ्यःपरिददाम्यरिष्ट्यैइत्यूर्ध्वं॥ ततोऽग्निंप्रदक्षिणीकृत्यआचार्यदक्षिणदिशिउप
 विशतिमाणवकः॥ ततःपुष्पचंदनतांबूलवासांस्पादाय॥ ततः ॐ अद्यकर्तव्योपनयनहोमकर्मणि कृताकृतावेक्षणरूप
 ब्रह्मकर्मकर्तुममुकगोत्रममुकशर्माणंब्राह्मणमेभिःपुष्पचंदनतांबूलवासोभिर्ब्रह्मत्वेनत्वामहंवृणे इतिब्रह्माणंवृणुयात्
 ॥ ॐ वृजोस्मीतिप्रतिवचनम्॥ पुष्पचंदनतांबूलवस्त्राण्यादायअद्यकर्तव्योपनयनकर्मणिहोतृत्वकर्मकर्तुंअ
 मुकगोत्रममुकशर्माणंब्राह्मणमेभिःपुष्पचंदनतांबूलवासोभिर्होतृत्वेनत्वामहंवृणे इतिहोतारंवृणुयात् ॐ
 स्वस्तीतिप्रतिवचनं॥ ॐ यथाविहितंकर्मकुर्विस्याचार्येणोक्ते ॐ करवाणीतिब्राह्मणोवदेत्॥ ततोऽग्नेर्दक्षिणतःशु

मा. ३. ३ दमासनंदत्वा ॥ तदुपरि प्रागग्रान्कुशानास्तीर्य ब्राह्मणमग्निप्रदक्षिणं कारयित्वा स्मिन्कर्मणित्वं मे ब्रह्मा भवेत्यभि
 धाय भवानीति तेनोक्ते तदुपरि ब्राह्मणमुदङ्मुखमुपवेश्य ततः प्रणीता पात्रं पुरतः कृत्वा वारिणा परिपूर्य कुशैरा
 च्छाद्य ब्रह्मणो मुखमवलोक्याग्रेरुत्तरतः कुशोपरि निदध्यात् ततः परित्स्तरणं बर्हिषश्चतुर्थभागमादायाग्रेयादी
 शानां तं ब्रह्मणोऽग्निपर्यंतं नैर्ऋत्या दायव्यंतं अग्नितः प्रणीता पर्यंतं ततोऽग्रेरुत्तरतः पश्चिमदिशि पवित्रच्छेदनार्थं कु
 शत्रयं पवित्रार्थं साग्रमनंतर्गर्भकुशपत्रद्वयं प्रोक्षणी पात्रं आज्यस्थाली संमार्जनाार्थं कुशाः उपयमनकुशा समिधस्ति
 स्रः सुवः आज्यं षट्पंचाशदुत्तराचार्यमुष्टिशतद्वयावच्छिन्ना म तंडुलपूर्ण पात्रं पवित्रच्छेदनकुशानां पूर्वपूर्वदिशि
 क्रमेणासादनीयं ॥ ततः पवित्रच्छेदनकुशैः पवित्रे छित्वा स पवित्रकरणे प्रणीतो दकं त्रिः प्रोक्षणी पात्रे निधाय अनामि
 कां गुष्ठाभ्यां गृहीत पवित्राभ्यां तज्जलं किंचिच्चिरुत्क्षिप्य प्रणीतो दकेन प्रोक्षणीं त्रिरभिषिच्य प्रोक्षणी जलेनासादि
 तवस्तु सेचनं कृत्वाः अग्निप्रणीतयोर्मध्ये प्रोक्षणी पात्रं निदध्यात् आज्यस्थाल्या माज्यनिर्वापः अधिश्चयणं ततः कुश
 प्रज्वाल्या ज्योपरि प्रदक्षिणं भ्रामयित्वा वन्हौ तत्प्रक्षिप्य सुवंत्रिः परितप्य संमार्जनकुशानां मग्नैरंतरतो मूलैर्वाह्यतः
 सुवंसं मृज्य प्रणीतो दकेनाभ्युक्ष्य पुन स्त्रिः प्रतप्य दक्षिणतो निदध्यात् ॥ ततो देवताभिधानं ॥ तत्र प्रजापतिः इंद्रः अग्निः

प्रयो०

राम

३

सोमं अग्निं वायुं सूर्यं अग्नीवरुणौ अग्नीवरुणौ अग्निं वरुणं सवितारं विष्णुं विश्वान्देवान् मरुतः स्वर्कान् वरुणं प्र
 जापतिं अग्निं विष्टकृतं आज्येनाहं यस्य ॥ तत आज्यमग्नेरवतार्यत्रिः प्रोक्षणीवदसूयावेस्य सत्ययद्रव्ये तन्निरसनं कृत्वा पुनः
 प्रोक्ष्यत्यवनं ॥ तत उत्थायोपयमनकुशान्वा महस्ते कृत्वा प्रजापतिं मनसा ध्यात्वा तूष्णीं घृताक्तास्तिस्त्रः समिधः प्रक्षि
 पेत् ॥ उपविश्य सपवित्रं प्रोक्ष्य युद्धकेन प्रदक्षिणक्रमेणाग्निं पर्युष्य प्रणीता पात्रे पवित्रे निधाय पातितदक्षिणजानुः ब्र
 ह्मणा न्वारब्धः समिद्धतमे ग्रीसुवेणाज्याहुतीर्जुहोति ॥ तत्र तत्तदाहुत्यनंतरं सुवावस्थितघृतशेषस्य प्रोक्षणीपात्रे प्र
 क्षेपः ॐ प्रजापतये स्वाहा इदं प्रजापतये ॥ इति मनसा ॥ ॐ इंद्राय स्वाहा इदं मिंद्राय ॥ इत्याचारौ ॥ ॐ भूर्भुवः स्वरिति म
 हाव्याहतीनां प्रजापति ऋषिः ॥ क्रमेण गायत्र्युष्णिगनुष्टुप् छंदांसि ॥ अग्निर्वायुः सूर्यो देवताः उपनयनहोमे विनियोगः ॥
 ॐ अग्नये स्वाहा इदमग्नये ॥ ॐ सोमाय स्वाहा इदं सोमाय ॥ इत्याज्यभागौ ॥ ॐ भूः स्वाहा इदमभ्यु ॥ ॐ भुवः स्वाहा
 इदं वायवे ॥ ॐ स्वः स्वाहा इदं सूर्याय ॥ एता महाव्याहतयः त्वन्नो अग्नेति वामदेव ऋषिः त्रिष्टुप् छंदः अग्निवरुणो देव
 ते उपनयनांगहोमे विनियोगः ॥ ॐ त्वन्नो अग्ने वरुणस्य विद्वान् देवस्य हेडोः अवयासि सीष्ठाः ॥ यजिष्ठो वह्नितमः शोशु
 चानो विष्वा देवाः सि प्रमुमुग्ध्यस्मत् स्वाहा इदमग्नीवरुणाभ्यां ॥ ॐ स त्वन्नो अग्ने वमो भवोतीने दिष्टो अस्या उषसो

मा. ३० व्युष्टौ॥ अवयस्वनोवरुणः॥ रराणोव्वीहिमृडीकः॥ सुहवोनएधिः स्वाहा इदमग्नीवरुणाभ्यां॥ ॐ अयाश्चाग्नेतिवामदे प्रयो०
 ४ वऋषिः रुहतीचंद्रः अग्निदेवताहोमेविनियोगः॥ अयाश्चाग्नेस्यनभिः शिषाश्च सत्वमित्तमया असि॥ अयानोयज्ञं वह्ना
 स्यानो धेहि भेषजः॥ स्वाहा इदमग्नये॥ येतेशतमिति वामदे वऋषिः त्रिष्टुप् चंद्रः वरुणः सविता विष्णुर्विश्वे देवामरुतः
 स्वर्का देवताः उपनयनांगहोमेविनियोगः॥ ॐ येतेशतं वरुणये सहस्रं यज्ञियाः पाशाविततामहांतः॥ तेभिर्नो अद्य सवि
 तो तविष्णुर्विश्वे सं चंतु मरुतः स्वर्काः स्वाहा इदं वरुणाय सवित्रे विष्णवे विश्वेभ्यो देवेभ्यो मरुद्भ्यः स्वर्केभ्यश्च० उदुत्तम
 मिति शुनः शेषऋषिः त्रिष्टुप् चंद्रः वरुणो देवताहोमेविनियोगः॥ ॐ उदुत्तमं वरुणाय शमस्मदवाधमविमध्यमः॥ अथाय॥
 अथावयमादित्यव्रतेतवानांगसो अदितये स्याम स्वाहा इदं वरुणाय॥ एताः सर्वप्रायश्चित्तसंज्ञकाः ॐ प्रजापतये स्वा
 हा इदं प्रजापतये० इति मनसा प्राजापत्यं॥ ॐ अग्नये स्विष्टकृते स्वाहा इदमग्नये स्विष्टकृते॥ इति स्विष्टकृद्धोमः॥ ततः सं
 स्तवप्राशनम् आचमनं च॥ ततो ब्रह्मणो दक्षिणादानम्॥ ॐ अद्य एतस्मिन् उपनयनहोमकर्मणि कृता कृता वैश्वणरूपब्रह्म
 कर्मप्रतिष्ठार्यमिदं पूर्णपात्रं प्रजापतिदेवतं अमुकगोत्रायामुक्तशर्मणो ब्राह्मणाय ब्रह्मणो दक्षिणां तुभ्यमहं संप्रददं इति दे
 राम
 क्षिणां दद्यात्॥ ॐ स्तीति प्रतिवचनम्॥ ततो ब्रह्मग्रंथिविमोकः॥ ततः ॐ सुमित्रियान आप ओषधयः संतु इति पवित्रा ४

भ्यां जलमानीय तेन शिरः संमृज्य ॐ दुर्मित्रियास्तस्मै संतु योऽस्मान् देष्टुं यंच वयं हि ष्यः इत्ये शान्यां प्रणीता न्युज्जीकर
 णं ॥ ततः स्तरणक्रमेण बर्हि रुत्याप्य घृतं नाभिघार्य हस्तेनैव जुहुयात् ॥ ॐ देवा गा तु विदो गा तु वित्ता गा तु मित मनसस्पत द
 मं देव यज्ञः स्वाहा व्यातेधाः स्वाहा ॥ इति बर्हिर्होमः ॥ ततः आचार्यः कुमारस्यानुशासनं करोति ॥ ॐ ब्रह्मचार्यसीत्याचार्यः ॐ
 अशानीति ब्रह्मचारी ॥ ॐ आयोशान इत्याचार्यः ॐ अशानीति कुमार आह ॥ ॐ कर्मकुर्वित्याचार्यः ॐ करवाणीति माणवकः ॥
 ॐ मादिवा सुषुप्स इत्याचार्यः न स्वपानीति कुमारः ॥ ॐ वाचं यच्छ इत्याचार्यः ॐ यच्छानीति कुमारः ॥ ॐ समिधमाधेहीत्या
 चार्यः ॐ आधानीति माणवकः ॥ ॐ आयोशानेत्याचार्यः ॐ अशानीति कुमारः ॥ अथाग्रे रुत्तरतः प्रत्यङ्मुखोऽपविष्टा
 याचार्यचरणोपसंग्रहणपूर्वकमुपसन्नायाचार्यसमीक्ष्य माणायाचार्यः स्वयमपि समीक्षितायास्मै निवारितशंखतूर्यादि
 शब्ददृष्टांशके सावित्रीमन्वाह ॥ तत्र प्रथमारतौ ॐ भूर्भुवः स्वः तत्सवितुर्वरेण्यं भर्गो देवस्य धीमहि ॥ धियो यो नः प्रचोदया
 त ॥ ॐ पुनर्वारह्यं ॥ अत्र तु सहपाठो विशेषः ॥ अथ माणवक आचार्यदक्षिणदिशि अग्निपश्चिमोपविष्टो घृताक्तशुष्कनिषिद्धे
 तरे धनेन जुहुयात् ॥ ततः अग्रे सुश्रव इत्यादीनां ब्रह्मचरिषिः यज्ञः पिअग्निर्देवता समिधने विनियोगः ॐ अग्रे सुश्रवः सुश्रव
 संमाकुरु ॥ ॐ यथा त्वमग्रे सुश्रवः सुश्रवा असि ॥ ॐ एवं माः सुश्रवः सौश्रव संकुरु ॥ ॐ यथा त्वमग्रे देवानां यज्ञस्य निधिपा

मा. ३. असि॥ ॐ एवमहंमनुष्याणां वेदस्य निधिपो भूयासं॥ ततः प्रदक्षिणमग्निं वारिणाययुष्य उत्थाय स्वप्रादेशमितां घृता प्रयो०
 ५ कपलाशसमिधमादाय अग्ने समिधमिति प्रजापति ऋषिः आकृति छंदः समिदेवता समिदाधाने विनियोगः॥ ॐ अ
 ग्रये समिधमाहार्षं बृहते जातवेदसे॥ यथा त्वमग्ने समिधा समिध्य स एवमहमायुवामेधया वर्चसा प्रजया पशुभिर्ब्र
 ह्मवर्चसेन समिधे जीवपुत्रो ममाचाः॥ यो मेधाव्यहमसान्य निराकरिष्णु र्यशस्वी ते जस्वी ब्रह्मवर्चस्य न्नादो भूयासः
 स्वाहा इति मंत्रेण जुहुयात्॥ एवं समिदं तरुयं जुहुयात्॥ ॐ अग्ने सुश्रवः सुश्रवसं मा कुरु ॐ यथा त्वमग्ने सुश्रवः सुश्र
 वा असि॥ ॐ एवमाः सुश्रवः सौश्रवसं कुरु॥ ॐ यथा त्वमग्ने देवानां यज्ञस्य निधिपो असि ॐ एवमहंमनुष्याणां वेदस्य
 निधिपो भूयासं॥ ततः प्रदक्षिणमग्निं पर्युष्य तूष्णीं पाणी प्रतप्य मुखं प्रति मंत्रांतेः वमृशति॥ तनूपा अग्ने इत्यादीनां बृह
 देव ऋषिः यजुः ऋषिः अग्निदेवता मुखविमर्शने विनियोगः॥ ॐ तनूपा अग्ने सितन्वं मे पाहि॥ ॐ आयुर्दा अग्ने स्यायुर्मे देहि॥
 ॐ वचोर्दा अग्ने सिवचोर्मे देहि॥ ॐ अग्ने यन्मे तन्वा ऊनं तन्म आपृण॥ ॐ मेधां मे देवः सविता आदधातु॥ ॐ मेधां मे देवी
 सरस्वती आदधातु॥ ॐ मेधामश्विनो देवा वाधत्तां पुष्करस्त्रजौ॥ ततः सर्वगात्रादिषु दक्षिणपाणिना स्पर्शः॥ अत्र प्रत्येकं मं राम
 त्राः अंगानि च मइत्यादीनां प्रजापति ऋषिः यजुश्छंदः लिंगोक्ता देवता अंगान्याप्यायने विनियोगः॥ ॐ अंगानि च म आप्याय ५

तां इतिसर्वगात्रालंभने ॐ वाक्कम आप्यायतामिति मुखालंभने ॥ ॐ प्राणश्चम आप्यायतामिति नासिकयोः ॥ ॐ चक्षुश्च
 म आप्यायतामिति चक्षुषोः ॥ ॐ श्रोत्रं चम आप्यायतामिति श्रोत्रयोः ॥ ॐ यशो बलं चम आप्यायतामिति मंत्रपाठमात्रं ॥
 ततो दक्षिण करानामिकाग्रगृहीतभस्मना ललाटे ग्रीवायां दक्षिण बाहु मूले हृदि च त्र्यायुषं कुर्यात् ॥ तत्र यथा संख्येन
 मंत्रचतुष्टयम् ॥ त्र्यायुषमिति मंत्रस्य नाशयण ऋषिः उष्णिक् छंदः लिंगोक्ता देवता भस्मना तिलककरणे विनियोगः ॥
 ॐ त्र्यायुषं जमदग्नेः इति ललाटे ॥ ॐ कश्यपस्य त्र्यायुषं इति ग्रीवायां ॥ ॐ यद्वैवेषु त्र्यायुषम् इति दक्षिण बाहु मूले ॥ ॐ
 तन्नो असु त्र्यायुषम् इति हृदि ॥ ततो व्यस्तपाणिभ्यां पृथिवीं स्पृशन् नमिवादनं कुर्यात् ॥ तत्र प्रकारः ॐ असु क गोत्रो ह म
 मुक प्रवरो ह म मुक शर्मा हं भो वैश्वानर त्वामभिवादये ॥ ततो नैव क्रमेण संबोध्य वरुणमभिवाद्या चार्यं तथैवाभिवाद
 येत् ॥ ततः आयुष्मान् भव सौम्ये त्याचार्यो ब्रूयात् ॥ ततो भिक्षापात्रमादाय प्रथमं मातुः सकाशात् ॐ भवति भिक्षां मे देहि
 इति प्रार्थनानंतरं तदृत्तां चादाया चार्यं निवेदयेत् ॥ तथैव भिक्षांतरं याचेत् ॥ ततः आचार्येण भुंक्ष्वेत्यनुज्ञातो भिक्षां
 स्वीकुर्यात् ॥ ततः फलपुष्पचंदनघृतपूर्णसुवेण ब्रह्मचारि दक्षिण कर स्पृष्टेनाचार्यः पूर्णाहुतिं दद्यात् ॥ तत्र मंत्रः ॥ ॐ
 मूर्धानं दिवो अरतिं पृथिव्या वैश्वानर मृतं जातमग्निम् ॥ कविः सम्राजमतिथिं जनानां मां सन्नायात्र जनयंत देवाः स्वा

मा० उ० हा इदमग्रये०॥ ततः सुवेण भस्मानीयदक्षिणानामिकाग्रगृहीतभस्मना ॐ न्यायुषं जमदग्नैः इतिललाटे॥ ॐ कश्यप
 इ० न्यायुषं इति ग्रीवायां॥ ॐ यदेवेषु न्यायुषम् इति दक्षिणबाहुमूले॥ ॐ तन्नो अस्तु न्यायुषं इति हृदि इति न्यायुषं कु
 र्यात्॥ कुमारपक्षे तन्नो इत्यस्य स्थानो तत्ते इति विशेषः॥ अथ क्षारलवणमधुमांसादिनिवृत्तिः उद्धतजलस्नानदंड
 कृष्णाजिनधारणरुस्यारोहणविषमभूमिलंघननग्नस्त्रीनिरीक्षणस्त्रीसंभोगव्यसनव्यावृत्तिरूपा ब्रह्मचारिणो निय
 माः॥ तद्दिने ब्रह्मचारी वाग्यतोहः शेषं स्थितरवगमयेत्॥ ततः सायं संध्यां कृत्वा तस्मिन्नेवाग्नौ पूर्ववत्पर्युक्षणप
 रिसमूहं नैकृत्वा वाचं विसृजेत्॥ परिसमूहं नो ते शुष्कनिषिद्धे तरे धनस्याग्नौ प्रक्षेपः॥ ततः संध्यामुपास्य प्रतिदिनं सा
 यं प्रातरपि ब्रह्मचारिणा कर्तव्या॥ ॥ अथ वेदारंभः॥ ॥ तत्र कृतनित्यक्रिय आचार्यः कुशैर्हस्तमात्रपरिमितां भूमिं
 परिसमूह्य तान् कुशानैः शान्यां परित्यज्य गोमयोदकेनोपलिय्य सुवमूलं न उत्तरोत्तरतः प्रागग्रप्रादेशमात्रं त्रिरु ह्नि
 रव्यउल्लेखनक्रमेणानामिकांगुष्ठाभ्यामुद्धृत्य जलेनाभ्युक्ष्य कां स्येनाग्निमानीयाभिमुखमुपसमाधाय पुष्पचंदन
 तांबूलवस्त्राण्यादाय ॐ अद्य कर्तव्यवेदारंभो मकर्मणि कृताकृतावेक्षणरूपब्रह्मकर्मकर्तुममुकगोत्रममुकशराम
 मां गं ब्राह्मणमेभिः पुष्पचंदनतांबूलवासोभिर्ब्रह्मत्वेन त्वामहं वृणे इति ब्राह्मणं वृणुयात्॥ ॐ वृत्तोऽस्मीति प्रतिवच

नं ॐ यथाविहितं कर्म कुर्वित्याचार्यः ॐ करवाणीति तेनोक्ते ॥ अग्रेर्दक्षिणतः शुद्धमासनं दत्वा तदुपरि प्रागग्रा
 न्कुशानां स्तीर्य ब्रह्मणामग्निं प्रदक्षिणक्रमेण भ्रामयित्वा अस्मिन् कर्मणि त्वमेव ब्रह्मा भवेत्यभिधाय ॐ भवानी
 तितेनोक्ते ब्रह्मणामुदङ्मुखं तत्रोपवेश्य प्रणीतापात्रं पुरतः कृत्वा वारिणापरिपूर्य कुशैराच्छाद्य ब्रह्मणो मुखम
 वलोक्याग्रेरुत्तरतः कुशोपरि निदध्यात् ॥ ततः परिस्तरणं बर्हिषश्चतुर्थभागमादाय आग्रेयादीशानां तं ब्रह्मणो
 ग्निपर्यंतं नैर्ऋत्या ह्यव्यंतम् अग्निः प्रणीतापर्यंतम् ततोऽग्रेरुत्तरतः पश्चिमदिशि पवित्रच्छेदनार्थं कुशत्रयं प
 वित्रकरणार्थं साग्रमंतर्गर्भकुशयत्रद्वयम् प्रोक्षणीयात्रमाज्यस्थालीसंमार्जनकुशाः उपयमनकुशाः समिधस्तिस्त्रः
 सुवः आज्यपूर्णपात्रं पवित्रच्छेदनकुशानां पूर्वपूर्वदिशि क्रमेणासादनीयं ॥ ततः पवित्रच्छेदनकुशैः पवित्रे छित्वा स
 पवित्रकरणे प्रणीतोदकं त्रिः प्रोक्षणीयात्रे निधाय द्वाभ्यामनामिकां गुष्ठाभ्यामुत्तराग्रे पवित्रे गृहीत्वा त्रिरुत्पवनं ॥ त
 तः प्रोक्षणीयात्रं वामहस्ते गृहीत्वा दक्षिणहस्तानामिकां गुष्ठाभ्यां त्रिरुद्दिङ्गनम् ॥ ततः प्रणीतोदकेन प्रोक्षणीयात्रम
 भ्युक्ष्य प्रोक्षणीजलेन यथासादितवस्तून्यभिविच्य अग्निं प्रणीतयोर्मध्ये प्रोक्षणीयात्रं निदध्यात् ॥ ततः आज्यस्थाल्या
 माज्यं निरूप्याधिप्रयणम् ततः कुशं प्रज्वाल्याज्यसाग्रेऽग्रेपरिप्रदक्षिणं भ्रामयित्वा अग्नौ तत्प्रक्षेपः ततस्त्रिः सुवप्र

मा०३ नकुशानाम ग्रैरंतरतोमूलैर्बाह्यतः सुवंसंमृज्यप्रणीतोदकेनाभ्युक्ष्यपुनस्त्रिः प्रतप्यदक्षिणतोनिदध्यात्। तत आ प्रयो
 ७ ज्यमग्निप्रदक्षिणं भ्रामयित्वाऽवतार्याग्रैर्निदध्यात्॥ ततः आज्ये प्रोक्षणीवदुत्पवनं अवेष्य सत्यपद्रव्ये तन्निरसनं
 ततः प्रोक्षण्युत्पवनं तत उत्थायोपयमनकुशानादाय प्रजापतिं मनसा ध्यात्वा तूष्णीमग्नौ घृताक्ताः समिधस्तिस्त्रः
 क्षिपेत्॥ तत उपविश्य सपवित्रं प्रोक्षण्युदकेन प्रदक्षिणक्रमेणाग्निं पर्युक्ष्य प्रणीता पात्रे पवित्रे निधाय ब्रह्मणान्वा
 रब्धः पातितदक्षिणजानुः समिद्धं तमेग्नौ जुहुयात्॥ तत्र प्रथमाहुतिचतुष्टयेन सुवावस्थितहुतशेषघृतस्य प्रोक्षणी
 पात्रे प्रक्षेपः॥ ॐ प्रजापतये स्वाहा इदं प्रजापतये० इति मनसा॥ ॐ इंद्राय स्वाहा इदं मिंद्राय० इत्याघारौ॥ ॐ अग्न
 ये स्वाहा इदमग्नये० ॐ सोमाय स्वाहा इदं सोमाय० इत्याज्यभागौ॥ ततः प्राकृतोऽनन्वारब्धकर्तृको होमः॥ ॐ अंतरि
 क्षाय स्वाहा इदमंतरिक्षाय०॥ ॐ वायवे स्वाहा इदं वायवे० ॐ ब्रह्मणे स्वाहा इदं ब्रह्मणे०॥ ॐ छंदोभ्यः स्वाहा इदं
 छंदोभ्यः॥ एताः सामान्याहुतयः॥ ॐ प्रजापतये स्वाहा इदं प्रजापतये० इति मनसा ॐ देवेभ्यः स्वाहा इदं देवेभ्यः
 ॐ ऋषिभ्यः स्वाहा इदं ऋषिभ्यः०॥ ॐ अद्वायै स्वाहा इदं अद्वायै०॥ ॐ मेधायै स्वाहा इदं मेधायै०॥ ॐ सदसस्य त
 ये स्वाहा इदं सदसस्य तये०॥ ॐ अनुमतये स्वाहा इदमनुमतये०॥ ततो न्वारब्धकर्तृको होमः॥ तत्तदाहुत्पनंत

रं सुवावस्थितहृत्तशेषघृतस्य प्रोक्षणीयाच्चे प्रक्षेपः॥ ॐ भूः स्वाहा इदमग्नये॥ ॐ भुवः स्वाहा इदं वायवे॥ ॐ स्वः
 स्वाहा इदं सूर्याय॥ एता महाव्याहृतयः॥ ॐ त्वन्नो अग्ने वरुणस्य विहान् देवस्य हेडो अवयासि सीष्ठाः॥ यजिष्ठो
 वह्नितमः शोशुचानो विश्वा देषाः॥ सिप्रमुमुग्धस्मत् स्वाहा इदमग्नी वरुणाभ्यां॥ स त्वन्नो अग्ने वमो भवोती नेदि
 यो अस्या उषसो व्युष्टौ॥ अवयस्वणो वरुणः॥ रराणो व्वीहि मृडीकः॥ सुहवो न एधि स्वाहा इदमग्नी वरुणाभ्यां॥ ॐ
 अया अग्ने स्य नभि शस्ति पाश सत्वमित्वमया असि॥ अया नो यज्ञं वहा स्या नो धेहि भेषजः॥ स्वाहा इदमग्नये॥ ॐ ये
 तेश तं वरुणये सह स्वयं क्षियाः पाशा वितता महांतः॥ तेभिर्नो अद्य सवितो त विष्णुर्विश्वे मुंचंतु मरुतः स्वर्काः स्वाहा
 इदं वरुणाय सवित्रे विष्णवे विश्वेभ्यो देवेभ्यो मरुद्भ्यः स्वर्केभ्यश्च॥ ॐ उदुत्तमं वरुण पाशमस्मदवाधमं विमध्यमः
 थाय॥ अथावयमादित्यव्रतेतवानागा सो अदितये स्याम स्वाहा इदं वरुणाय॥ इति सर्वप्रायश्चित्तसंज्ञकाः॥ ॐ प्र
 जापतये स्वाहा इदं प्रजापतये॥ इति मनसा॥ इति प्राजापत्यं॥ ॐ अग्नये स्विष्टकृते स्वाहा इदमग्नये स्विष्टकृते॥ इति
 स्विष्टकृद् होमः॥ ततः संस्त्रवप्राशनम्॥ तत आचम्य ॐ अद्य कृतैतद्देहं रं भो म कर्मणि कृता कृता वेषाण रूपं ब्रह्म क
 र्म प्रतिष्ठार्थं इदं पूर्णपात्रं प्रजापति देवतममुकगोत्रायामुकशर्मणे ब्राह्मणाय ब्रह्मणे दक्षिणां तुभ्यमहं संप्रददे

मा. ३. इतिदक्षिणां दद्यात् ॥ ॐ स्वस्तीतिप्रतिवचनम् ॥ ततो ब्रह्मग्रंथिविमोकः ॥ ॐ सुमित्रियान आय ओषधयः संतु दु
 तियवित्राभ्यां प्रणीता जलमानीयतेन शिरः संमृज्य ॐ दुर्मित्रियास्तस्मै संतु योऽस्मान् देष्टुं च वयं द्विष्मः इति मंत्रेण हे
 शान्यां प्रणीतां न्युञ्जीकुर्यात् ॥ ततः स्तरणवर्हिरानीय तैनाभिघार्यक्रमेण हस्तेनैव जुहुयात् ॥ ॐ देवाणां तु विदो गा
 नुं वित्वा गातुमितमनसस्य तद्दमं देवयज्ञः स्वाहा चातेधाः स्वाहा इति वर्हिर्होमः ॥ ततः काश्मीरगमनम् ततः द्वांशके
 वेदारंभंगुरुः कारयेत् ॥ तत्रक्रमः ॥ ॐ भूर्भुवः स्वः तत्सवितुर्वरेण्यं भर्गो देवस्य धीमहि ॥ धियो यो नः प्रचोदयात् ॐ इ
 ति प्रणवांते पठित्वा ॥ पंक्तिं नमस्कारं च कारयित्वा ॥ ॐ समिधाग्निं दुवस्य तद्यतैर्बोधयतातिथिम् ॥ आस्मिन् हव्या जु
 होत न सु समिदाग्रशोचिषे इति कंडिकां तं वाक्किं कां वा पाठयेत् ॥ ततः सप्रणवं स्वस्ति वाचयित्वा उत्थाय फलयु
 ष्य समन्वित ब्रह्मचारिदक्षिण करस्य स्थेन घृतपूर्णेन पूर्णाहुतिं दद्यात् ॥ ॐ मूर्ध्ना नंदिवो अरतिं पृथिव्या वैश्वानरमृत आ
 जातमग्निं ॥ कविः सम्राजमतिथिं जनानां मासन्नापात्रं जनयंत देवाः स्वाहा इति पूर्णाहुतिः ॥ ततः उपविश्य सुवेण भ
 स्मानीय दक्षिणानामिकाग्रगृहीत भस्मना त्र्यायुषं जमदग्रेरितिललाटे ॥ ॐ कश्यपस्य त्र्यायुषमिति ग्रीवायां ॥ ॐ यदे
 वेषु त्र्यायुषं इति दक्षिणबाहुमूले ॐ तन्नो असु त्र्यायुषमिति हृदि ॥ अनेनैव क्रमेण ब्रह्मचारिललाटादावपि ॥ तत्र तत्तेद

प्रयो०

राम

तिविशेषः॥ इति वेदार्थः॥ अथ समावर्तनं॥ तत्र शुभे दिने प्रवृत्तं भूय आचार्यस्नात्वा स्नामीति कुमार आचार्यं भाषते त
 न स्नाहीत्याचार्यः॥ ततो ब्रह्मचारिणि आचार्यसन्निहितदक्षिणदिशि उपविष्टे कृतस्नानादि आचार्यकुशैर्हस्तमात्रं भू
 मिं परिसमुह्य तानैशान्यां परित्यज्य गोमयौदकेनोपलिप्य सुवमूलेनोत्तरोत्तरक्रमेण त्रिरुह्नि ख्य उल्लेखनक्रमेणोत्थ
 त्यजलेनाभ्युक्ष्य कांस्येनाग्निमान्नीय प्रत्यङ्मुखं निदध्यात्॥ ततः पुष्पचंदनतांबूलवासां स्यादाय॥ ॐ अद्या मुकस्य
 कर्तव्यसमावर्तनं होमकर्मणि कृता कृतो वेषण रूपं ब्रह्मकर्मकर्तुममुकगोत्रममुकशर्माणं ब्राह्मणमेभिः पुष्पचंद
 नतांबूलवासोभिर्ब्रह्मत्वेन त्वामहं वृणे वृतोऽस्मीति प्रतिवचनं॥ यथाविहितं कर्म कुर्वित्यभिधाय ॐ करवाणीतितेनो
 क्ते अग्रेर्दक्षिणतः शुद्धमासनं दत्त्वा तदुपरि प्रागग्रान् कुशानां स्तीर्याः स्मिन्कर्मणित्वं मे ब्रह्मा भवेत्यभिधाय ॐ भवा
 नीतितेनोक्ते ब्राह्मणमुदङ्मुखं तत्रोपवेश्य ततः प्रणीता पात्रं पुरतः कृत्वा वारिणा परिपूर्य कुशैराच्छाद्य ब्रह्मणो मुख
 मवलोक्याः ग्रेरुत्तरतः कुशोपरि निदध्यात्॥ ततः परित्तरणं॥ बर्हिषश्चतुर्थभागमादाया ग्रेयादीशान्यंतं ब्रह्मणोऽग्नि
 पर्यंतं नैर्ऋत्याहाय व्यातं अग्नितः प्रणीता पर्यंतं॥ ततो ग्रेरुत्तरतः पश्चिमदिशि पवित्रच्छेदनार्थं कुशत्रयम् पवित्र
 करणार्थं साग्रमनंतर्गर्भं कुशपत्रद्वयं प्रोक्षणीयात्र आज्यस्थालीसंमार्जनार्थं कुशाः उपयमनकुशाः समिधस्तिस्रः

मा. ३. सुवआज्यं पूर्वपूर्वदिशि क्रमेणासादनीयं ॥ ततः पवित्रं छेदनकुरौः पवित्रे छित्वा सपवित्रकरणे प्रणीतो दकं त्रिः प्रोक्ष प्रयो०
 ५१ णीयात्रे निधायानामिकांगुष्ठाभ्यां पवित्रे गृहीत्वा त्रिरुत्सृज्य प्रोक्षणीयात्रं वांमकरेणादायाः नामिकांगुष्ठगृहीतपवित्रा
 भ्यां तज्जलं किंचि त्रिः प्रक्षिप्य प्रणीतो दकेन प्रोक्षणीमभ्युत्सृज्य प्रोक्षणीजलेन यथा सादितवस्तू न्यभिषिच्य त्रिः प्रणीतयो
 र्मध्ये प्रोक्षणीयात्रं निदध्यात् ॥ तत आज्यस्याल्यमाज्यनिर्वापः अधि श्रयणं ॥ ततस्तृणं प्रज्वाल्य आज्यस्य ग्रे श्चोषरि प्रदक्षि
 णं भ्रामयित्वा बन्धौ तत् प्रक्षिप्य सुवन्त्रिः प्रतप्य संमार्जनकुशानामग्रे रंतरतो मूलैर्बाह्यातः सुवं संमृज्य प्रणीतो दकेनाभ्यु
 त्सृज्य पुनः प्रतप्य स्वस्य दक्षिणतो निदध्यात् ॥ तत आज्यमग्निं प्रदक्षिणं भ्रामयित्वाः वतार्य त्रिः प्रोक्षणीवदुत्सृज्या वेद्यस
 त्यपद्रव्ये तन्निरासं कृत्वा पुनः पूर्ववत् प्रोक्षण्युत्पवनम् ॥ तत उत्थायोपयमनकुशान्वा महस्ते कृत्वा प्रजापतिममनसा
 ध्यात्वा तूष्णीमग्नौ घृताक्ताः समिधः स्तिस्रः क्षिपेत् ॥ तत उपविश्य सपवित्रं प्रोक्षण्युदकेन प्रदक्षिणक्रमेणाग्निं पर्युत्सृज्य
 प्रणीतायात्रे पवित्रे निधाय पातितदक्षिणजालुः समिद्धतमेऽग्नौ ब्रह्मणान्वारब्धः सुवेणाज्याहुतीर्जुह्यात् ॥ तत्र प्रथमा
 हुति चतुष्टये प्रत्याहृत्य नंतरं सुवावस्थितहुतशेषघृतस्य प्रोक्षणीयात्रे प्रक्षेपः ॥ ॐ प्रजापतये स्वाहा इदं प्रजापतये० इ राम
 ति मनसा ॥ ॐ इन्द्राय स्वाहा इदमिन्द्राय० इत्याचारौ ॐ अग्नये स्वाहा इदमग्नये० ॐ सोमाय स्वाहा इदसोमाय० इत्याज्य ५२

भागौ॥ ततोऽनन्वारब्धकर्तृकहोमः॥ ॐ अंतरिक्षाय स्वाहा इदमंतरिक्षाय० ॐ वायवे स्वाहा इदं वायवे०॥ ॐ ब्रह्मणे स्वा
 हा इदं ब्रह्मणे०॥ ॐ छंदोभ्यस्वाहा इदं छंदोभ्यः०॥ ॐ प्रजापतये स्वाहा इदं प्रजापतये० इति मनसा ॐ देवेभ्यस्वाहा इदं
 देवेभ्यः०॥ ॐ ऋषिभ्यः स्वाहा इदं ऋषिभ्यः० ॐ श्रद्धायै स्वाहा इदं श्रद्धायै०॥ ॐ मेधायै स्वाहा इदं मेधायै०॥ ॐ सदसस्य
 तये स्वाहा इदं सदसस्य तये०॥ ॐ अनुमतये स्वाहा इदं अनुमतये०॥ ततो ब्रह्मणान्वारब्धोजुहुयात्॥ अत्राहुतिदशतये
 तत्तदाहुत्यनंतरं सुवावस्थिताज्यस्य प्रोक्षणीपात्रे प्रक्षेपः॥ ॐ भूः स्वाहा इदमग्रये०॥ ॐ भुवः स्वाहा इदं वाववे०॥ ॐ
 स्वः स्वाहा इदं सूर्याय०॥ एतामहाव्याहृतयः॥ ॐ त्वन्नो अग्नेवरुणस्य विद्वान् देवस्य हे डो अवयासि सीष्ठाः॥ यजिष्ठो वह्नि
 तमः शोशुचानो विश्वा देवाः॥ सिप्रमुमुग्ध्यस्मत्स्वाहा इदमग्नीवरुणाभ्यां०॥ ॐ स त्वन्नो अग्नेव मोभवोतीने दिष्टो अस्या उ
 षसो व्युष्टौ॥ अवयस्व नो वरुणः॥ रराणो ध्वीहि मृरीकः॥ सुहवो न एधि स्वाहा इदमग्नीवरुणाभ्यां०॥ ॐ अयाश्चाग्नेस्य
 नभिः शस्तिपाश्च सत्वमित्त्वमया असि॥ अयानो यज्ञं वह्नास्य यानो धेहि भेषजः॥ स्वाहा इदमग्रये०॥ ये ते शतं वरुणये स
 हस्रं यज्ञियाः पाशा विततामहांतः॥ तेभिर्नो अद्य सवितो तविष्णुर्विश्वे मुंचतु मरुतः॥ स्वर्काः स्वाहा इदं वरुणाय सवित्रे वि
 ष्णवे विश्वेभ्यो देवेभ्यो मरुद्भ्यः स्वर्केभ्यः॥ ॐ उदुत्तमं वरुणपाशं मस्मद्वाधमं विमध्यमः॥ अथावयमादित्य

मा०३० ब्रतेतवानागसो अदितये स्याम स्वाहा इदं वरुणाय ॥ इति सर्वप्रायश्चित्तम् ॥ ॐ प्रजापतये स्वाहा इदं प्रजापतये ० इति प्रयो०
 १० मनसा ॥ इति प्राजापत्यम् ॥ ॐ अग्नये स्विष्टकृते स्वाहा इदमग्नये स्विष्टकृ० ॥ इति स्विष्टकृत ॥ ततः संस्त्रवप्राशनम् ॥ त
 त आचम्य ॐ अद्य कृतैतत्समावर्तनहोमकर्मणि कृता कृता वेषणरूपब्रह्मकर्मप्रतिष्ठार्थमिदं पूर्णपात्रं प्रजापतिदे
 वतममुकगोत्राया मुकशर्मणे ब्राह्मणाय ब्रह्मणे दक्षिणां तुभ्यमहं संप्रददौ इति दक्षिणां दद्यात् ॥ ॐ स्वस्तीति प्रति
 वचनम् ॥ ततो ब्रह्मग्रंथिविमोकः ॥ ततः पवित्राभ्यां प्रणीता जलेन ॐ सुमित्रियान आय ओषधयस्संतु इति मंत्रेण
 शिरः संमृज्य ॐ हर्मित्रियास्तस्मै संतु योस्मान् द्वेष्टियं च वयं हिष्मः इति मंत्रेणैशान्यां प्रणीतान्युब्जीकरणम् ॥ ततस्त
 रणक्रमेण बर्हिर्गानीयघृतेनाभिघार्य हस्तेनैव जुहुयात् ॥ ॐ देवा गा तु विदो गा तु वित्वा गा तु मितमनसस्य तद्देवयज्ञ
 ॥ स्वाहा व्वातेधाः स्वाहा इति बर्हिर्होमः ॥ ततो ब्रह्मणान्वारब्धकर्तृकं कर्म ॥ ततोऽग्निपश्चिमोपविष्टो ब्रह्मचारी परिसमूह
 नं कुर्यात् तत्र घृताक्तशुष्कनिषिद्धे तरे धनेन यंचाहुतीर्हस्तेनैव जुहुयात् ॥ ॐ अग्ने सुश्रवः सुश्रवसं मा कुरु ॥ ॐ यथा
 त्वमग्ने सुश्रवः सुश्रवा असि ॥ ॐ एवं मां सुश्रवः सौश्रवसं कुरु ॥ ॐ यथा त्वमग्ने देवानां यज्ञस्य निधि प्रा असि ॥ ॐ एवम
 हं मनुष्याणां वेदस्य निधि प्रा भूयासम् ॥ ततः प्रदक्षिणमग्निं वारिणा पर्युक्ष्य उत्थाय घृताक्तां प्रादेशमितसमिधमादाय जु १०

हुयात्॥ तत्रमंत्रः॥ ॐ अग्नये समिधमाहावे बृहते जातवेदसे॥ यथा त्वमग्ने समिधा समिध्य स एव महमायुषामेध
 यावर्चसा प्रजया पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन समिधे जीव पुत्रो ममाचार्यो मेधाव्यहमसान्य निराकरिष्य र्यशस्वी ते जस्वी ब्र
 ह्मवर्चस्यन्नादो भूया संस्वाहा॥ ततः समिदं तरह्यमनेनैव क्रमेण प्रत्येकं हुत्वा उपविश्य तेनैव क्रमेण पंचाहुती
 र्चुता कृत्वा शुष्कनिषिद्धतरैर्धनेन जुहुयात्॥ ॐ अग्ने सुश्रवः सुश्रवसं मा कुरु॥ ॐ यथा त्वमग्ने सुश्रवः सुश्रवा असि॥
 ॐ एवं मां सुश्रवः सौश्रवसं कुरु॥ ॐ यथा त्वमग्ने देवानां यज्ञस्य निधि पा असि ॐ एवमहं मनुष्याणां वेदस्य निधि
 पो भूया सं॥ ततः प्रदक्षिणमग्निं वारिणा पर्युक्ष्य तूष्णीं पाणी प्रतप्य मुखं प्रति मंत्रा ते वमृशति॥ ॐ तनूपा अग्ने सितन्वं
 मे पाहि॥ ॐ आयुर्दा अग्ने श्यायुर्मे देहि॥ ॐ वर्चो दा अग्ने सि वर्चो मे देहि॥ ॐ अग्ने यन्मे तन्वा ऊनं तन्म आपृण॥ ॐ मे
 धां मे देवः सविता आदधातु॥ ॐ मेधां मे देवी सरस्वती आदधातु॥ ॐ मेधां मे अश्विनौ देवा वाधत्तां पुष्करस्वजौ॥ तत्र
 सर्वगात्रादिषु दक्षिणपाणिना स्पर्शः॥ तत्र प्रत्येकं मंत्रः॥ ॐ अंगानि च म आप्यायताम् इति सर्वगात्रालंभने॥ ॐ वा
 क्म आप्यायतामिति मुखालंभने॥ ॐ प्राणश्च म आप्यायतामिति नासिकयोः॥ ॐ चक्षुश्च म आप्यायतामिति चक्षु
 र्द्वयस्पर्शः॥ ॐ श्रोत्रं च म आप्यायतामिति श्रोत्रद्वयस्पर्शः॥ ॐ यशो बलं च म आप्यायतामिति मंत्रपाठमात्रं॥ ततो

मा० ३० दक्षिणा नामिकाग्रगृहीतभस्मनाललाटे ग्रीवायां दक्षिणबाहुमूले हृदि च त्र्यायुषं कुर्यात् ॥ यथा संख्येन मंत्रचतुष्टयं ॥ ॐ त्र्यायुषं जमदग्नेरिति ललाटे ॥ ॐ कश्यपस्य त्र्यायुषं इति ग्रीवायाम् ॥ ॐ यद्वेदेषु त्र्यायुषं इति दक्षिणबाहुमूले ॥ ॐ तन्नो अस्तु त्र्यायुषं इति हृदि ॥ ततो व्यस्तपाणिभ्यां पृथिवीं स्पृशन् प्रथमं वैश्वानरं संबोध्याभिवादयेत् ॥ तत्रा मुकगोत्रो ह ममुकप्रवरो ह ममुकशर्मा हं भो वैश्वानर त्वामभिवादये इति प्रकारः ॥ ततस्तथैव वरुणं संबोध्याभिवादयेत् ॥ तथैवाचार्यं चाभिवादयेत् ॥ ततः आयुष्मान् भव सौम्य इत्याचार्यो ब्रूयात् ॥ ततो ग्रेरुत्तरतः प्रागग्रान् कुशानां स्तीर्य तदुपरि दक्षिणोत्तरक्रमेणासादितवारिपूर्णकलशाद्यतये कलशानां पुरतः प्रागग्रेषु कुशेषु स्थित्वा एकस्माद्ग्रयः पृथ्वेनोदकं गृहीत्वा ॥ ॐ येष्वांतरग्रयः प्रविष्टा गोह्य उपगोह्यो मयूषो मनोहास्वलो विरुजस्तनूषेदुषुरिन्द्रियहाता न्विजहामि यो रोचनस्तमिह गृण्हामि ॥ इति मंत्रेण ॥ ततस्तेन मामभिषिंचामि श्रियै यशसे ब्रह्मणे ब्रह्मवर्चसा य इत्यात्मानमभिषिंचति ॥ ततो द्वितीयघटस्थमुदकं गृण्हति ॐ येष्वांतरग्रयः इति मंत्रेण गृहीत्वा प्रपृथ्वेनाभिषिंचति ॥ ॐ येन श्रियमकण्ठां येनावमृश्याताः सुराः ॥ येनास्यावभ्यषिंचतां यहांतदश्विना यशः इति मंत्रेण ॥ ततस्तेनैव क्रमेण पुनः येष्वांतरग्रयः इत्यनेन तृतीयकलशस्थजलमादाय ॥ ॐ आयो हिष्टामयो भुवस्तान ऊर्जे दधातन ॥ महेश्वराय ॥

चक्षुसे इति मंत्रेणाभिविच्य ॥ तेनैव क्रमेण ये प्संतरग्रय इति मंत्रेण चतुर्थकलशस्य जलमादाय ॥ ॐ यो वः शिव तमो
 रसस्तस्य भाजयते हनः ॥ उशतीरिव मातरः इति मंत्रेणाभिविच्य ॥ पुनः पंचमकलशस्य जलं ये प्संतरग्रय इति मंत्रेण
 तथैवादाय ॥ ॐ तस्मा अरंगमामवो यस्य क्षयाय जिन्वथ ॥ आपो जनयथा च नः इति मंत्रेणाभिविच्य ॥ ततो वशिष्ठकल
 शत्रिचयजलं तथैव ये प्संतरग्रय इति मंत्रेण प्रत्येकं गृहीत्वा तूष्णीं प्रत्येकमभिविचति ॥ ततो मेखलामोचनं शिरोभागे
 न ॥ ॐ उदुत्तमं वरुणपाशमस्मदबाधमं विमध्यमः श्रयाय ॥ अथावयमादित्यव्रते तवानागसो अदितये स्याम इति मं
 त्रेण ॥ दंडकृष्णाजिने तूष्णीं भूमौ निधाय अन्यद्वस्त्रं परिधायोत्तरीयं च कृत्वा चम्य बद्धांजलि रादित्यमुपतिष्ठेत् ब्रह्मचा
 री ॥ ॐ उच्यन् भ्राज भृष्णरिद्रो मरुद्भिरस्थात् ॥ प्रातर्यावभिरस्थात् दशसनिरसि दशसनिं माकुर्वा विदन्मागमयोद्य
 न् भ्राज बिष्णरिद्रो मरुद्भिरस्थाद्दिवा यावभिरस्थाच्छतसनिरसि शतसनिं माकुर्वा विदन्मागमयोद्यन् भ्राज भृ
 ष्णरिद्रो मरुद्भिरस्थात्सायं यावभिरस्थात्सहस्रसनिरसि सहस्रसनिं माकुर्वा विदन्मागमय इति मंत्रेण ॥
 ततो दधितिलान्वाप्राश्या चम्य जटालो मनखादींश्छेदयित्वा स्नात्वा चम्य प्रादेशमितोदुंवरकाष्ठेन दंतधावनम् ओमन्ना
 द्याय व्यूहधः सोमो राजाय मागमत् समे मुखं प्रमाक्ष्यते यशसा च भगेन च इति मंत्रेण ॥ ततो दंतकाष्ठं परित्यज्या चम्य मुग
 धिद्रव्येणोदूर्तनानंतरं स्नात्वा द्विराचम्य चंदनकुंकुमादिना नासिकाया मुखस्य लंभने ॐ प्राणायानौ मेतर्प्यय ॐ चक्षुः

मा० ३० मंत्रार्थ्य ॐ श्रोत्रं मे तर्पय इति मंत्रेणानुलिपति॥ ततः पाणी प्रक्षाल्य दक्षिणाभिमुखः पातितवामजानुः कृतापसव्यो प्रयो०
 १२ द्विगुणभुग्नकुशत्रयतिलजलान्यादाय आस्तुतकुशत्रयोपरि पितृस्तर्पयेत्॥ ॐ पितरः शुं धध्वमिति मंत्रेण॥ ततः सव्यं
 कृत्वा आचम्यानुलिप्यजयेत्॥ ॐ सुचक्षा अहमक्षीभ्यां भूयासः सुवर्चा मुखेन सुश्रुतकर्णाभ्यां भूयासम् इति॥ ततोऽहं
 वासः परिधानम्॥ ॐ परिध्यास्यै यशो धास्यै दीर्घायुत्वाय जरदष्टिरस्मि शतं च जीवामि शरदः पूरूची रायस्योषमभिसंव्य
 यिष्ये इति मंत्रेण॥ ततो यज्ञोपवीतपरिधानम्॥ यज्ञोपवीतमिति मंत्रस्य परमेष्ठी ऋषिः त्रिष्टुप् छंदः लिंगोक्ता देवता श्रौ०
 तस्मात्तर्कमानुष्ठानसिद्ध्यर्थं यज्ञोपवीतधारणे विनियोगः॥ ॐ यज्ञोपवीतं परमं पवित्रं प्रजापतेर्यत्सहजं पुरस्तात्॥ आयु
 ष्यमग्रं प्रतिमुंचशुभ्रं यज्ञोपवीतं बलमस्तु तेजः इति मंत्रेण॥ द्वितीयग्रहणम्॥ यज्ञोपवीतमिति प्रजापतिर्ऋषिर्यजु रूप
 वीतदेवता यज्ञोपवीतपरिधाने विनियोगः॥ यज्ञोपवीतमसि यज्ञस्य त्वा यज्ञोपवीतै नोपनद्यामि॥ आचमनं॥ अथोत्त
 रीयं॥ ॐ यशसामाद्यावापृथिवी यशसेन्द्रावृहस्पती॥ यशो भगश्च माविदद्यशो माप्रतिपद्यताम् इति मंत्रेण॥ ततः पुष्पमा
 लाग्रहणे मंत्रः॥ ॐ या आहरज्जमदग्निः श्रद्धायै कामायेंद्रियाय ता अहं प्रतिगृण्णामि यशसा च भगै न च इति मंत्रेण पु
 ष्यमालाग्रहणम्॥ ततः पुष्पमालापरिधानम्॥ ॐ यद्यशोऽप्सरसामिंद्रश्चकार विपुलं पृथु॥ तेन संग्रथिताः सुमनस

आबधामियशोमयि इति मंत्रेण पुष्पमालापरिधानम् ॥ अथ वसुप्रतिष्ठा ॥ अथोष्णीवेण शिरोवेष्टनं ॥ ॐ युवासुवासाः
 परिवीत आगतस उग्रेयान् भवति जायमानः ॥ तंधीरासः कवय उन्नयंति स्वाध्यामनसा देवयंतः ॥ इति मंत्रेण ॥ ततः
 कुंडलेपरिदधाति ॥ ॐ अलंकरणमसिभूयो लंकरणं भूयात् ॥ ततो जनम् ॥ ॐ वृत्रस्यासिकनीनकश्चक्षुर्दा असिचक्षु
 र्मेदेहि ॥ तत आदर्श आत्मदर्शनम् ॥ ॐ रोचिष्णुरसि इति मंत्रेण ॥ ततः पल्लवग्रहणं ॥ ॐ बृहस्पते च्छदिरसि पाप्म
 नो मामंतर्धेहि तेजसो यशसो मामंतर्धेहि ॥ इति मंत्रेण ॥ ततः पद्मामुपानहौ प्रतिगृह्णाति ॥ ॐ प्रतिष्ठे स्थो विश्वतो
 मापातम् इति मंत्रेण ॥ ततो वैणवदंडधारणम् ॥ ॐ विश्वाभ्यो मानाः प्राभ्यस्परिपाहिसर्वतः इति मंत्रेण ॥
 ॥ ६६ ॥ ६६ ॥ ६६ ॥ ततः स्नातकस्य नियमाः ॥ गानवादित्रनृत्यत्यागः न तत्र गमनं शोमे सति न रात्रौ ग्रामांतरगम
 नं न धावेत् न कूये वेष्टणं न वृक्षारोहणं फलत्रोटनं अमार्गेण न गच्छेत् न ग्रीन स्नायात् न संधिशयनम् न विषम
 भूमिलंघनं अश्लीलं नोपवदेत् उदितास्तसमये सूर्ये नोपपश्येत् जलमध्ये सूर्ये आकाशस्थं न पश्येत् देवैर्वर्षति न
 गच्छेत् उदके आत्मानं न पश्येत् अजातलोम्नीं प्रमत्तां पुरुषाकृतिष्वंघ्रिं च न गच्छेदित्यादि ॥ तत आचार्याय वरां द
 क्षिणां दद्यात् ॥ ततः मूर्ध्नि विवो अरतिं पृथिव्या वैश्वानरमृत आजातमग्निं ॥ कविः सम्राजमतिथिं जनानामासन्ना

म०३ पात्रेजनयंतदेवाः स्वाहा इति मंत्रेण फलपुष्पसमन्वितघृतपूर्णसुवेणमाणवकदक्षिणकरस्येन उत्थाय पूर्णा
 १३ हुतिमाचार्यः कुर्यादिति ॥ तत उपविश्य सुवेण भस्मानीय दक्षिणानामिकाग्रगृहीतभस्मना ॐ न्यायुषं जमदग्रेरि
 तिललाटे ॥ ॐ कश्यपस्य न्यायुषमिति ग्रीवायाम् ॥ ॐ यद्देवेषु न्यायुषमिति दक्षिणबाहुमूले ॥ ॐ तन्नो अस्तु न्यायुष
 मिति हृदि ॥ इति न्यायुषं कुर्यात् ॥ अनेनैव क्रमेण कुमारललाटादावपि ॥ तत्र तन्नो इत्यस्य स्थाने तत्ते इति विशेषः
 ॥ ततो मूर्द्धांस्तदिग्रहणम् ॥ इति श्रीमहामतकमहासामंताधिपति श्रीरामदत्तविरचिता वाजसनेयिनामुपनयन
 कर्मपद्धतिः समाप्ता ॥ शुभमस्तु ॥ ॐ ॥ श्रीसम्बत् १९४५ मि. माघ कृष्णगणेशचतुर्थी ४ रविबासरे ॥ रामायनमः

राम
 १३

अथसामग्री ॥ ॥रोली १२ मौली ७ केंसर २५ बतासे ३ आटाचावलका पुष्प १२ पुष्पमाला धूप ३ दी
 प १ तांबूल ७ यज्ञोपवीत ९ प्रणीतापात्र ३ प्रोक्षणीपात्र ३ कांस्यपात्र ६ छायापात्र १ सुवर्ण १ कुशा १ सुवा
 १ गोमय सरणोगोहे पलाशसमिधा सेर ३ पूर्णपात्र ३ उपर्ण ५ धोतियां ५१२ कुपीनी ५ मृगचर्म १ पलाशद
 ण्ड १ गूलरशाखा १ मेखलामूंजकी १ सुहालियासेर १ पुरवा ८ नारियल २ खड़ावाजोडा १ पट्टी १ चंगेर १
 लाठी ५ गुथली १ कसारू २ ॥ घृत ॥ तिल ३ दधि १ सुपारी ११ आम्रपल्लव वृक्षादेयत्र ७ अंजन १ दर्पण १
 वसु ५ मोती उपानहौ वदनश्वेत दूर्वा दोने १० अवीरश्वेत ६ ब्राह्मणभोजन दक्षिणा पंचरंग २५ ॥ ॐ ॥ ॐ ॥
 इतिसामग्रीसमाप्ता ॥ ॐ ॥

य.प.

१४

राम
१४